

FAJCSÁK GYÖRGYI

KELETI MŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS

KELETI MAGÁNGYŰJTEMÉNYEK, KÍNAI TÁRGYAK A KÉT VILÁGHÁBORÚ
KÖZÖTT BUDAPESTEN¹

A Magyar Gyűjtők és Művészetkedvelők Egyesülete 1929-ben Budapesten az Iparművészeti Múzeumban rendezte meg azt a *Keleti Művészeti Kiállítást*, amely a két világháború közötti magyarországi magángyűjtemények keleti anyagát tekintve a korszak legnagyobb seregszemléjének bizonyult. A kiállításon félszáznál több gyűjtő és műkereskedő tárgyait láthatta a közönség. A kiállítás fennmaradt katalógusa, adattári dokumentumai és tárgyfotói máig fontos, meghatározó források a keleti műgyűjtés hazai történetének felvázolásához. Az alábbiakban a két világháború közötti évtizedek kínai tárgyú műgyűjtésének főbb irányait szeretném bemutatni, valamint néhány jelentős hazai gyűjtő arcélének és keleti gyűjteményének felvillantásával az 1929-ben megrendezett *Keleti Művészeti Kiállítás* kínai tárgyanyagának, kiállítási koncepciójának, gyűjtői ars poétikájának helyét és rangját szeretném érzékeltetni Magyarországon és a korabeli Európában.²

KÍNAI MŰGYŰJTÉS A 20. SZÁZAD 20-AS, 30-AS ÉVEIBEN EURÓPÁBAN

Európában a kínai műgyűjtés fénykora a két világháború közötti évtizedek voltak. 1911-ben Kínában véget ért a mandzsu Qing-dinasztia (1644—1911) uralma. Szun Jat-szen (Sun Wen) vezetésével nyugati mintára polgári demokratikus állam felépítése kezdődött. Az új intézményrendszer kiépítése azonban hosszú időt igényelt, s ez kedvezett a fegyveres erők felett hatalommal bíró katonai vezetők megerősödésének. Politikai széttagoltság, gazdasági válság majd polgárháború és a japán hódítás határozta meg Kína évtizedeit. A hataloméhség és a gyors meggazdagodás vezérelte hadurak országában a múlt emlékei nem kaptak különösebb figyelmet: szabadon adható-vehető volt bármi.

A császárság bukásával az évezredes, a hagyományokhoz meghatározó módon kötődő kínai történelempé megrendült, az Ég fia, a császár elveszítette égi megbízatását. A császári gyűjtemény, amely e hatalom tárgyi bizonyítéka volt, elveszítette rituális jelentését. A császárság bukása és a megerősödő kínai nacionalizmus katalizálta a hagyományos kínai történelempéről folyó vitát, amelyben a régészet eszközei jelenthettek segítséget.

Kína régészeti és geológiai feltárása Észak-Kínára összpontosult. A külföldi kutatók érdeklődésének homlokterében a történeti korok emlékei és a buddhista anyag állt, a kínai kutatók a kínai civilizáció kezdetére szerettek volna fényt deríteni. Ezért a kínai civilizáció magterületének tartott Sárga-folyó vidékének régészeti feltárására összpontosították erejüket. A császárság bukása és a régészet eredményei átirták Kína történelmét. Gu Jiegang (1893—1980) vezetésével folyt a vita (*yigubai*) a kínai történetírás forrásainak hite-

*Felvinczi Takács Zoltán,
a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti
Múzeum első igazgatója*

lességéről, amely megállapította, hogy a mitikus kezdetek leírása a Han-kor konfucianus írástudóinak alkotása. Ezzel megkérdőjeleződött az időszámítás előtti két évezred dinasztikus történelme: a Xia-, a Shang- és a Zhou-dinasztiák történetének léte. Kína a gyökereit, a legfontosabb viszonyítási pontját látszott elveszíteni. A régészet lehetett az egyedüli tudomány, amely ebben a kérdésben eligazítást kínált. Óriási figyelem övezte ezért az Anyang melletti késő shang-kori főváros Yinxu közelében folyó ásatásokat. 1928-ban a kínai Tudományos Akadémia régészeti osztályt hozott létre, hogy az ásatásokat vezesse és a feltárt anyagot feldolgozza. Az 1928—1937 között folyó ásatásokon dolgoztak először képzett

kínai régészek, s a feltárások egyértelmű sikere volt a kínai régészeti kronológia felállítására: a Yangshao-, a Longshan- és a Shang-kultúra elkülönítése. Az ásatások eredményei alapján újraírt kínai történelemben régészeti anyag igazolta a Shang-dinasztiát (ie. 17—11. sz.) létét, és kizajzolódott a Shang-kor előtti történelem képe is.

Az 1920-as évekre a vasútépítés lendülete Kína belső tartományait is elérte. A régészeti feltárások anyaga könnyen szállíthatóvá vált. Új tárgycsoportok jelentek meg az európai kínai gyűjteményekben: a kínai régészeti anyag — sírkerámiák, ókori bronzedények, ókori jáde tárgyak — alkották a rangos nyugati gyűjtemények magját. Különös figyelemmel kezdték gyűjteni a császári gyűjteménybe tartozó darabokat. Kiemelt szerepet kaptak a kínai kerámiaművesség fénykorából, a Song-korból (i. sz. 10—13. század) származó kerámiák.

A hatalmas tárgyanyag megismerésének egyik forrásaként a kínai szövegek fordítása kínálkozott. Lassan nyilvánvalóvá váltak a kínai művészetiésztétika alapvonásai: a kalligráfia és a festészet primátusa, a szertartási bronztárgyak kiemelt helye, s a császári gyűjtemény fontossága. A kínai tárgyak vizsgálatában megjelent a funkció fogalma, s a tárgy-típusok csoportosítása, rendszerezése vált elmélyültebb megismerésük útjává.

Az európai kínai gyűjtemények meghatározó anyagát alkották a buddhista művészet emlékei. A századforduló óta jelen voltak a kínai gyűjteményekben, és a Selyemút menti oázisvárosok régészeti leletei mellett a két világháború között az észak-kínai buddhista barlangtemplomok anyaga is jelentős számban jelent meg a nyugati gyűjteményekben.

A két világháború között Európában és az Egyesült Államokban hatalmas tekintélyt vívott ki magának a kínai művészet emlékanyaga. Kínát a távol-keleti művészet bölcsőjének nevezték, hatását a görög művészetéhez hasonlították.³ Művészetének megismerése nemcsak a keleti művészet történetének kronológiáját vázolta fel, hanem az egyes távol-keleti területek művészetének összefüggéseire is fényt vetett. A kínai gyűjtemények anyagában a korai történelmi dinasztiák tárgyanyaga vált meghatározóvá. Olyan tárgy-

csoporthoz fordultak előszeretettel a gyűjtők, amelyek gyűjtéstörténeti előzményeik miatt vagy művészettörténeti kapcsolódásuk révén az egyetemes művészettörténetben is világosan elhelyezhetők voltak. A 17—18. századi európai gyűjtéstörténeti előzmények révén ilyen tárgycsoportnak számított a klasszikus kínai kerámiák és az ókori laktárgyak sora, valamint a buddhista plasztikák széles köre. Új gyűjtési területet a bronz szertartási tárgyak jelentettek, amelyek történeti kapcsolódását a régészeti feltárások biztosították. A festészet maradt az egyedüli művészeti ág, amely nyelvi nehézségek okán és a kínai művészetesztétika sajátos rendszere miatt megközelíthetetlen maradt.

A műgyűjtés katalizátorai Európa szerte a keleti művészet barátainak egyesületei, társaságai voltak. 1921-ben Londonban alakult meg az a lelkes gyűjtőkből álló társaság (*The Oriental Ceramic Society*), amelynek célja a korai kínai kerámiák gyűjtése, kutatása és az eredmények publikálása volt.⁴ A társaság első elnöke George Eumorfopoulos (1863—1939) görög származású üzletember és gyűjtő lett. Az angol klubok mintájára szerveződő társaság tagjai között a korabeli brit gazdasági élet sikeres képviselői mellett tudósok és művészettörténészek, múzeumi szakemberek is voltak. Olyan jelentős műgyűjtők tartoztak tagjai közé mint Sir Percival David (1892—1964), Oscar Raphael (1874—1941), Arthur Lonsdale Hetherington (1881—1960), Kenneth Robert Malcolm (1908—1984), Harry James Oppenheim (?—1946).

Szoros kapcsolatot ápoltak a legnagyobb közgyűjteményekkel (A társaság tagjai közül Robert Lockhart Hobson (1872—1941) a British Múzeum kurátora, Bernard Rackham a Victorian and Albert Múzeum kurátora volt.) Szűk elitként összetartozásuk talpköve a régi keleti kerámia gyűjtése volt, elismert tudósként vagy üzletemberként kiterjedt társadalmi kapcsolatokkal rendelkeztek, és valamennyien a brit fővárosban éltek. A tagok gyűjteményeiből rendszeresen kiállításokat rendeztek a Victoria & Albert Múzeumban. A tudományos kutatás eredményeinek terjesztését a társaság folyóiratával — *Transactions of the Oriental Ceramic Society* (TOCS) — kívánták elérni. Ingyenesen küldték szét a korabeli múzeumoknak és tudományos intézeteknek. Az 1920-as évek második felétől a társaság tagjainak gyűjteményeit

Csányi Károly,
az Iparművészeti Múzeum igazgatója

*A Keleti Művészeti Kiállítás katalógusa,
Budapest, 1929*

irányt szabott a keleti művészet megismerésének, és felismerte azt a tényt, hogy a műkereskedelemből a magángyűjtők gyűjteményein, adományain keresztül vezet az út a közgyűjtemények gyarapításához.

Európa szerte hasonló társaságok alakultak. Németországban 1926-ban alakult meg a Keleti Művészet Barátainak Társasága (*Gesellschaft für Ostasiatische Kunst*), Bécsben *Verein der Freunde Asiatischer Kunst und Kultur* néven működött társaságuk, Stockholmban 1929-ben alapították meg a Kína Klubot (*China Club*). Budapesten a Magyar Gyűjtők és Művészetkedvelők Egyesülete fogta össze a keleti műgyűjtőket. A gyűjtők Európaszerte a múzeumokhoz szorosan kapcsolódva, gyakran múzeumi szakemberek segítségével rendszeresen bemutatták anyagaikat. 1925-ben Amszterdamban és Párizsban, 1927-ben Kölnben, 1928-ban Bécsben,⁵ 1929-ben pedig Berlinben⁶ és Budapesten voltak reprezentatív, keleti magángyűjtemények anyagát felvonultató kiállítások. A kiállítások súlypontját a korai kínai kerámiatárgyak jelentették, de egyre nagyobb figyelmet kaptak a korai kínai bronzok és jáde tárgyak is. A gyűjtők már ritkán utaztak a Távols-Keletre, hazájukban és Európa nagyvárosaiban műkereskedőktől szereztek be tárgyaikat.⁷ Megváltozott a műkereskedők szerepe, felértékelődött tudásuk. Az ismert londoni műkereskedő cégek közül a Bluett & Sons, a Yamanaka & Co. és a Spink & Son foglalkozott keleti tárgyakkal. Párizsban Marcel Bing, Léon Wannieck és C. T. Loo üzletét keresték fel az érdeklődők. London mellett Berlin műkereskedői voltak Európa szerte a legismertebbek. Nem véletlenül vált Berlin az 1920-as és 30-as években a keleti műkereskedelem központjává.⁸ Itt alapított üzletet Edgar Worch (1880—1972) és Otto Burchard (1892—1965).

is publikálni kezdték. 1925—28 között hat kötetben jelent meg Eumorfopoulos kerámia-gyűjteménye Hobson leírásában (csak kínai kerámiatárgyainak száma elérte a 2400 darabot), 1927—28-ban festményeit is közreadták Laurence Binyon (1869—1943), a British Múzeum kurátorának katalogizálásában és 1929—30-ban a bronztárgyak és a többi gyűjteményrész tárgyainak publikálása is megkezdődött W. Percival Yetts (1878—1957) szakmai segítségével. 1933 után az Oriental Ceramic Society jelentősen átalakult: az exkluzív zárt klubból szélesebb társadalmi szerep betöltésére vállalkozó társaság lett. Tagjainak létszáma is jelentősen kibővült: az alapító 14 tagról 125-re emelkedett. Az eredeti célkitűzés, a keleti kerámiák megismerése és megismertetése azonban nem változott.

Az Oriental Ceramic Society megalakulása fontos határvonalat jelentett a keleti műgyűjtés történetében. A társaság egy körbe vonta a gyűjtőket és a múzeumi gyűjtemények szakértőit, és összpontosította kutatásaikat. Új

Burchard az 1930-as években aztán Pekingben telepedett le, s a pekingi műkereskedelemnek is meghatározó egyénisége lett. A műkereskedők megnövekedett szerepét jelezte, hogy rangos kiállításokon mutatták be anyagaikat.⁹ Elég pusztán a két világháború közötti európai kínai műgyűjtés történet legrangosabb eseményét, az 1935—36 telén Londonban megrendezett *Kínai Művészeti Kiállítást* megemlíteni. Első alkalommal érkeztek Kínából, a császári gyűjteményből is tárgyak erre a kiállításra.¹⁰ A londoni Burlington House-ban megrendezett kiállítás¹¹ létrejötte az Oriental Ceramic Society tagjainak érdeme volt, de a kiállításon minden jelentős gyűjtő és gyűjtemény részt vett Amerikától Japánig. Ez a kiállítás foglalta össze a Nyugat kínai művészetről megszerzett tudását, és a kezdetektől a 18. század végéig mutatta be a kínai művészet jeles darabjait, érvényre juttatva a kínai művészetszemléletet fő szempontjait. Jelentős teret szentelt az ókori bronz szertartási edényeknek, a korai kerámiáknak és a festészeti anyagnak.

KELET-ÁZSIAI MÚZEUM BUDAPESTEN

ÉS KELET IRÁNTI ÉRDEKLŐDÉS A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT MAGYARORSZÁGON

Az első világháború után, 1919-ben „Hopp Ferenc végrendeletileg a magyar államra hagyta több mint 4000 darabból álló,¹² nagyrértékű keletázsiai művészeti gyűjteményét, melynek elhelyezésére még életében az államnak ajándékozta a VI. Andrassy út 103. sz. alatti vil-láját is, mindössze azt kötve ki, hogy e gyűjtemény az állam tulajdonában levő egyéb kelet-ázsiai műtárgyakkal egyesítve külön múzeumot alkosson, mely az ő nevét viselje. Így léte-sült a Hopp Ferenc-féle Keletázsiai Művészeti Múzeum, mely a Szépművészeti Múzeum-mal közös igazgatás alatt egyesítettett.”¹³ A múzeum első igazgatója és a gyűjtemény ren-dezője Felvinczi Takács Zoltán (1880—1964) lett, aki már az 1910-es évektől kezdve taná-csaival segítette Hopp gyűjteményének bővítését. 1914-ben a Magyar Iparművészet hasá-bjain ismertette is Hopp gyűjteményét.¹⁴

Felvinczi a történeti szempontú gyűjteménygyarapítást tűzte ki célul, hiszen Hopp gyűj-teménye „...voltaképpen nem is egy múzeum, hanem egy múzeum alapvetése volt. A Távol Kelet művészetének több nagy területe hiányzott még az ő gyűjteményéből....” — írta a kezdetekre emlékezve 1939-ben.¹⁵

Felvinczi Takács kínai művészeti tájékozódása a német és angol irodalom valamint a német és angol műgyűjtemények nyomán alakult ki. Különösen nagy hatással volt rá Otto Kümmel (1874—1952) és Albert von LeCoq (1860—1930). Kümmel a berlini keleti múzeum első igazgatójaként a gyűjteményezés esztétikai szempontjaira irányította Felvinczi Takács figyel-mét. Kümmel nyomán formálódott az a törekvése, hogy a budapesti keleti múzeumnak is legyen egy sajátos arculatot adó gyűjteményrésze. Kümmel Berlinben a korai kínai bronzokban jelölte ki a gyűjtendő anyagot,¹⁶ Felvinczi Takács Zoltán pedig — magyar kapcsolódási pontjai miatt — az Ordosz-vidék, a Sárga folyó nagy kanyarulata és a Nagy Fal által körbezárt terület bronzművességében, a Kína határán fekvő, nomádok lakta terület, számos kínai hatást is magába olvasztó ókori kisbronz anyagában találta meg e tárgycsoportot.

LeCoq, a német Turfán-expedíciók¹⁷ egyik vezetőjeként a buddhista művészet, a Se-lyemút régészeti emlékeire és annak művészeti kölcsönhatásaira irányította figyelmét. Felvinczi 1924-ben LeCoq ajánlólevelével jutott el Londonba, ahol megismerkedett a 20-

as évek nagy kínai műgyűjtőivel (Sir Percival Daviddel, Oscar Raphaelel, George Eumorphopolousszal) és találkozott a kínai művészet legjobb angol szakértőivel is. (R. A. Hobson a kerámiák, W. Percival Yetts a kínai bronzok kiváló ismerője volt).¹⁸ A londoni látogatás és az elsőrangú magángyűjtemények tanulmányozása Kína művészettörténetének korai korszakaira irányították figyelmét. „Művészeti kérdésekben is sokszor helyes az átértékelés. Valamikor, mikor először jártam itt, mindenki Japán iránt érdeklődött. Ma már nem is beszélnek a felkelő nap országáról. Mr. Eumo gyűjteményében¹⁹ egyetlen japáni tárgy sincs. Szent igaz, hogy a kínai művészet a japáninak a forrása.” — írta 1924-ben Londonban tett látogatása sommázataként.²⁰

A Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum kínai gyűjteménye az 1920-as és 30-as években reprezentatív gyűjteménnyé nőtte ki magát. Felvinczi Takács Zoltán a múzeum kínai anyagát jól átgondolt gyűjteményezéssel növelte: jelentősek voltak buddhista plasztika vásárlásai, a korai kerámiaművesség anyagának bővítése, valamint az ókori kisbronzok gyűjteményének kiépítése.

Felvinczi Takács Zoltán következetes munkával a Múzeum köré vont a gyűjtők (Delmár Emil /1876—1959), Faragó Ödön (1869—1935), Fleissig József (1896—1944), Hatvany Bertalan (1900—1980), Perlmutter Alfréd (1867—1929), Zichy Rafael (1877—1944) stb.) és a régiségkereskedők népes táborát (Schwaiger Imre, London, Delhi, Szabó Géza, Peking, Komor Mátyás, Peking, Donáth Sándor és Pál, Budapest, Szilárd Vilmos, Budapest). A gyűjteményezésben, a múzeumi anyag gyarapításában elsősorban az ő segítségükre támaszkodhatott. A gyűjtők és a kereskedők számos ajándékkal és cserével gazdagították a kínai gyűjteményt, miközben saját gyűjteményük jellege és tárgycsoportjai is nagyban tükrözték Felvinczi Takács kínai művészetről vallott felfogását.

A magyarországi keleti műgyűjtés szempontjából a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum már alapításától kezdve meghatározó szerepet töltött be. A Kelet iránti érdeklődés azonban más irányból is komoly lendületet kapott a Trianon utáni Magyarországon. Ennek egyik fóruma az 1910-ben alapított Turáni Társaság²¹ (alcímében Magyar Ázsiai Társaság) volt, amely a keleti gyökerek kutatásával a nemzettudatot kívánta erősíteni. „Célunk... az ázsiai és velünk rokon európai népek tudományát, művészetét és közgazdaságát tanulmányozni, ismertetni, fejleszteni és a magyar érdekekkel összhangba hozni...”²² — olvasható programjukban. A társaság elnökségében neves arisztokrata és közéleti személyiségek sora foglalt helyet: Teleki Pál, Széchenyi Béla, Károlyi Mihály, Vámbéry Ármin, Cholnoky Jenő, Goldziher Ignác. Teleki Pál 1913-ban a Társaság meginduló folyóiratában a *Turán*-ban tudományos, gazdasági és politikai programot hirdetett meg. „Keletre magyar! Nemzeti tudományos és gazdasági téren keletre! Tudományos alapot alapos ismereteket a gazdasági előnyomulásnak, gazdasági célokat, de segítséget is a tudománynak. Mert nemzeti tudományon felépülő nemzeti gazdagodás, prestigeünk emelése keleten reális exportipar megteremtésével, illetve fejlesztésével lesz erőnk, függetlenségünk, hatalmunk alapja.”²³ A társaság az első világháború előtt a gazdasági expanzióra helyezte a hangsúlyt, tudományos programja elsősorban Kiszázia, Kaukázus, Közép-Ázsia vidékére terjesztette ki a figyelmet (nyelvészeti, néprajzi gyűjtések). Elnökségének majd minden tagja publikált azonban távolkeleti vonatkozású tudományos munkát is.²⁴

A két világháború között többször átalakult a társaság. A tudományosságot képviselő tagjai a keletkutatás fontosságát emelték ki, míg a politikai turanizmus hívei a néprokon-

ságot hangoztatták. A Trianon utáni korszak tudati zavarodottságában különösen termékeny talajra hullottak az ázsiai „nomád népek”-kel — kínaiakkal, koreaiakkal, japánokkal kapcsolatba hozó rokonítási elképzelések. Ennek legszélsőségesebb szószólója az 1920-ban kivált Turáni Szövetség lett, amely a turáni kultúra felsőbbrendűségét hirdette, s a „Nyugatból” kiábrándulva a „keleti nép” (egészen szélsőséges formában „faj”) eszméjében igyekezett a népgenezis eszméjét megtalálni.²⁵

A Turáni Társaság katalizátora volt a két világháború közötti Távol-Kelet iránti érdeklődésnek. Tudós tagjainak — Cholnoky Jenő geográfus,²⁶ Ligeti Lajos nyelvész,²⁷ Felvinczi Takács Zoltán művészettörténész — kelettel kapcsolatos kutatásai a korszak tudományos élvonalába tartoztak.

Felvinczi Takács Zoltán 1920-ban — a *Turán* hasábjain közölt cikkében — a sinológiai kutatások súlypontját a keletázsiai műveltség tanulmányozásában: a kínai nyelv művelésében és a népvándorlás korának kutatásában jelölte meg.²⁸ Munkássága két kérdéskör vizsgálata köré sűrűsödött: a távolkeleti művészet nagy rendezőelvének tekintett buddhista művészet emlékei foglalkoztatták, valamint a népvándorláskori népek anyagi kultúrájának összefüggéseit vizsgálta. Számos munkája a Hopp Ferenc Múzeum kínai gyűjteményének anyagához kapcsolódva világította meg e kérdéseket.²⁹ Felvinczi Takács Zoltán a buddhista művészet kutatásában a buddhista művészet ázsiai kölcsönhatásainak szentelt nagy figyelmet: vizsgálta az indiai-kínai buddhista művészet kapcsolatait³⁰ és a turáni leletek kínai festészetre gyakorolt hatását.³¹ A népvándorláskor művészetének kutatása kapcsán több írásában is visszatért a kínai—hun kapcsolatokra,³² különösen annak művészeti vetületeire hívta fel a figyelmet.

	<p>KLASSZIS RÉGISÉGKERESKEDÉS R.-T. BUDAPEST IV., MÁRIA VALÉRIA-UTCA 1. TELEFON: AUT. 821-64.</p>
	<p>* KORAI KINAI ÉS PERZSA MŰTÁRGYAK</p>

A Klasszis Rt. Régiségkereskedés hirdetése „A műgyűjtő” című lapban 1929-ben

	<p>SZILÁRD VILMOS BUDAPEST IV., Mária Valéria-utca 7. szám (HUNGÁRIA—ZÁLLÓÁRAFOL SZEMBEN) TELEFON: 813-80</p>
	<p> KÉPEK RÉGISÉGEK METSZETEK OSTASIATICA NÉPMŰVÉSZETI RITKASÁGOK</p>

Szilárd Vilmos régiségkereskedő hirdetése „A műgyűjtő” című lapban 1929-ben

„A nagy érdeklődés, amely újabban a keleti művészet felé fordult, arra indította a Magyar Gyűjtők és Művészetkedvelők Egyesületét, hogy kiállítás keretében mutassa be Törökország, Perzsia, India, Kína, Japán és a velük rokon területek művészetét.” — olvashatjuk a kiállítás katalógusának bevezető soraiban.³³

1928-ban Budapest legfrissebb egyesületeként üdvözölhették a Magyar Gyűjtők és Művészetkedvelők Egyesületét,³⁴ amelynek legfőbb célja a műpártolás, gyűjtők és múzeumi szakemberek egybefogása volt. Az egyesület elnökévé Csányi Károlyt, az Iparművészeti Múzeum igazgatóját és dr. Ary Pál jogászt választották, igazgatója Dr. Petracsek Lajos ügyvéd lett. 1929-től a választmány négy tiszteleti tagja között Dr. Homann, Petrovics Elek, Végh Gyula múzeumi főigazgatók és Glück Frigyes műgyűjtő nevét olvashatjuk. Az egyesület előadások és gyűjtőseták szervezésével kívánta tagjait szolgálni. A távlati célok között szerepelt egy gyűjtők számára felállítandó könyvtár létrehozása. Havi összejöveteleiket Glück Frigyes szíves vendéglátásával élve a Pannónia Szálló különtermében tartották. Az egyesület saját sajtóorgánuma *A műgyűjtő* című havilap lett, melynek kiadója és szerkesztője Szilárd Vilmos gyűjtő, régiségkereskedő volt.

1929 májusában az Iparművészeti Múzeum épületében nyílt meg a *Keleti Művészeti Kiállítás*, amelynek anyagát Csányi Károly és Felvinczi Takács Zoltán válogatta, s a kiállítás magyar és német nyelvű katalógusát is ők írták.³⁵ A budapesti *Keleti Művészeti Kiállítás* világosan illeszkedett a korszak nemzetközi keleti kiállításainak sorába: Bécsben³⁶ és Berlinben,³⁷ számos magyar látogatója is volt a hasonló, keleti magángyűjtők anyagából rendezett kiállításoknak. A kiállítás egyik szervezője és szakértője, Csányi Károly (1873 — 1955) szoros kapcsolatot ápolt a magyar gyűjtőkkel. Említésre méltó, hogy olyan gyűjtemények formálódásánál bábáskodott mint Delmár Emil gyűjteménye, de ő rendezte 1924-ben a Szőnyegkedvelők Egyesületének *Régi magyar szőnyeg* kiállítását is.³⁸ Csányi Károly válogatta a *Keleti Művészeti Kiállítás* török, perzsa és indiai tárgyait, valamint a teljes szőnyeg anyagot.

Felvinczi Takács Zoltán a másik szervező, gyűjtökhöz fűződő kapcsolatának első nyoma a Szent György Czéh által 1912-ben rendezett kispasztikai kiállítás volt. A kiállítás lajstromában a keleti tárgyak leírását ő végezte el.³⁹ 1914-ben a *Magyar Iparművészet* hátsójain publikálta Hopp Ferenc gyűjteményét,⁴⁰ s Hopp Ferenc tanácsadójaként tevékeny részt vállalt a gyűjtemény gyarapításában és annak közgyűjteménnyé válásában.⁴¹ A Hopp Múzeum 1919-es megalapítása után Felvinczi Takács a Múzeum köré vonta és összefogta a keleti művészettel kapcsolatba került gyűjtők körét.⁴² Tanácsaival a gyűjtők anyagának gyarapításához is hozzájárult. Publikációi⁴³ és a hazai társadalmi szervezetekben vállalt tisztségei széles körben elismertté tették nevét. Az 1929-es kiállítás anyagában a kínai, a japán az indonéz, a tibeti és a kelet-turkesztáni tárgyak válogatását és leírását végezte.

A *Keleti Művészeti Kiállítás* kizárólag magángyűjtők tárgyait mutatta be. Az Iparművészeti Múzeumban felállított kiállítás hatvankilenc — főként budapesti — magángyűjtő és régiségkereskedés anyagát vonultatta fel,⁴⁴ közel kilencszáz tételben. Az anyag túl azon, hogy a keleti magángyűjtemények legnagyobb seregszemléjének bizonyult, máig szinte az egyetlen forrás a két világháború közötti keleti gyűjtemények bemutatásához.⁴⁵ A kiállítás célkitűzése szerint a kezdetektől a 19. század közepéig igyekezett felrajzolni Kelet

művészetét. Az anyag alapvetően területi felosztásban került bemutatásra: Törökország, Perzsia, spanyol-mór anyag, India, Tibet, Sziám, Kína, Keleti Turkesztán: népvándorlás-kori iráni hellenizmus tárgyai, Japán, valamint a szőnyegek⁴⁶ voltak a tematikai egységei. Minden területi egységen belül anyag szerinti csoportosításban és kronológiai rendben vonultatták fel a tárgyakat.

A kínai anyag a kiállítás legnagyobb egységét képezte, jól érzékeltve a kínai művészet meghatározó szerepét Távol-Kelet művészetének történetében. A kiállítás kínai része a hellenisztikus művészet hatását tükröző buddhista plasztikák sorával indult a Tang-korból, (7—10. század eleje) és a Song-korból, (10—13. század) származó darabokkal, amit az ókor jáde tárgyai követtek. A drágakőfaragványok (hegyikristály, kalcedon, borostyánkő, lapis lazuli stb.) song- ming- és qing-kori (10—19. század) válogatása után a kínai gyűjtemény gerincét jelentő kerámiák bemutatása következett. Az összesen 419 tételt számláló kínai anyag legjavát a kerámiák alkották (40 %): a Han- (i. e. 3. század—i. sz. 3. század) és a Tang-kor (7—10. század) sírkerámiáitól kezdődően a Ming-kor (14—17. század közepe) tetődísz kerámiái, egyszín mázas tárgyai, majd a Qing-kor (17. század közepe—20. század eleje) változatos színes mázai tanúskodtak a kínai kerámiaművéség kimagasló színvonaláról. Ugyanakkor számuk érzékeltette azt is, hogy a gyűjtők körében a legkeresettebb tárgyak még mindig a kerámiák voltak, bár a gyűjtés súlypontja a késői, 17—18. századi kínai kék-fehér és színes porcelánokról, valamint az európai megrendelésre készített (pl. jezsuita) export porcelánokról átkerült a sírkerámiák (Han- és Tang-kor), az egyszín mázas kerámiák (Ming-, Qing-kor) és az építészeti kerámiák (Ming- Qing-kor) vásárlására. A bronztárgyak között buddhista és taoista szobrokat, valamint kései szertartási tárgyakat egyaránt felsorakoztatott a kiállítás. A hagyományos kínai művéségeket faragott vörös lakk, textil és rekeszománc tárgyak képviselték. A kínai egységet festmények és könyvek zárták.

Török csempék a 17. és a 16. századból, Herz Henrik és Gr. Zichy Rafaelné gyűjteményéből

Kínai sirkerámia edények (Han-kor) és egy felnyergelt ló (Tang-kor), Baumgartner Nándor és Perlmutter Alfréd gyűjteményéből

A kiállítás anyagában külön részbe sorolták a kelet-turkesztáni barlangtemplomok, a Selyemút leleteit, amelyeket ma Kína művészettörténetének szerves részeként tárgyal a kutatás. A Selyemút menti leletek között több kizili falfestménytöredéket és egy turfáni stukkó bódhiszattva-fejet is kiállítottak.

A kiállításon bemutatkozó gyűjtemények java a századfordulón kezdett formálódni. Keleti tárgyak gyűjtőjeként a fővárosban élő módos középosztály képviselői (Csetényi József,⁴⁷ Delmár Emil,⁴⁸ Perlmutter Alfréd⁴⁹) éppúgy kiállították tárgyaikat mint a nagypolgárság jeles műgyűjtői (Herzog Mór Lipót,⁵⁰ Kornfeld Mór,⁵¹ Hatvany Bertalan⁵²). A kiállítók között jellegzetes csoportot alkottak a régiségkereskedők (Donáth Sándor, Sándor Emil, Szilárd Vilmos, Klasszis Rt.), akik szakértelmükkel jelentős mértékben hozzájárultak a keleti gyűjtemények gyarapodásához. A hazai műkereskedelemben betöltött rangjukat jelzi, hogy számos gyűjtő náluk vásárolta keleti tárgyait, s a kereskedők anyaga felvette a versenyt a kisebb berlini, müncheni kereskedők kínálatával.⁵³

A kínai gyűjtés irányait szemlélve nem a társadalmi helyzet volt a meghatározó egy-egy gyűjtő ízlésének alakulásában, hanem inkább a korszak gyűjtési divatja és a műkereskedelem viszonyai (pangás, bizonytalanság, hamisítványok az európai műtárgyak tekintetében) voltak nagy befolyással.⁵⁴ Egy-egy tárgycsoporthoz való szorosabb kötődés főként a gyűjtők foglalkozásához, szűkebb szakmai érdeklődéséhez kapcsolható. Az építészek, belső építészek egy köre (Kármán Géza Aladár, id. Herz Henrik, Faragó (Fischer) Ödön, különösen erős vonzódást mutatott a kínai kerámiák iránt, főként a korai és az egyszín mázas tárgyakat gyűjtötték. Kármán Géza Aladár (1871—1939) gyűjteményeinek jeles darabjai már az 1907-es budapesti amateur gyűjtők kiállításán is szerepeltek, de akkor még egyetlen kínai tárgyat sem állítottak ki tőle.⁵⁵ 1929-ben viszont kizárólag keleti kerámia tárgyai szerepeltek a bemutatón⁵⁶ A kínai kerámiák (16 tétel) egyik jellegzetes

*Perzsa állatfejes korsók, vázák és tálak a 11—15. századból,
Faragó Ödön, Baumgartner Nándor, br. Herzog Mór, Géber Antal gyűjteményéből*

17—18. századi indiai szobrok és egy bidri váza gr. Zichy Rafael gyűjteményéből

Thai buddhista szoborfejek Dáni Béláné gyűjteményéből

csoportját a délkinai *Longquan*-műhelybeli monokróm kerámiák alkották: zöld mázas, vésett díszítésű tálak, vázák, virágtartók (az ú. n. szeladonok).⁵⁷ Java-részük a Ming-korra (1368—1644) és a 18. századra volt datálható. A kerámiák másik fontos csoportját a *jingdezhen*-i császári műhely egyszín mázas (kobaltkék, égszínkék, türkizkék) kerámiái

(párvázák: fedeles vázák, hatszögletű vázák) alkották, amelyek egy része Európában fémfoglalatot kapott (pl. óra két *fő*-oroszlánnal),⁵⁸ egy másik csoportjukat pedig arany zománccfestéssel díszítették.

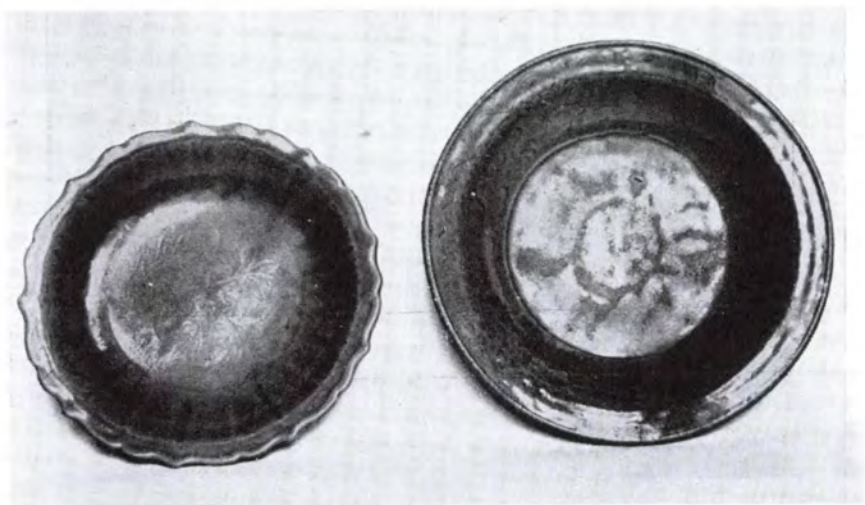
(Ifj.) Herz Henrik⁵⁹ neve alatt összesen 16 darab keleti tárgy volt látható a kiállításon: A 13 kínai darab java része kerámia volt: a kínai gyűjteményben zöld mázas főnix-madár tetődíszek;⁶⁰ mély zöld mázas áldozati edények, a *Longquan*-műhelyben készített, borsózöld mázas tálak (három darab);⁶¹ kék-fehér porcelán tányérok, *Guanyin*-nak, a könyörületesség bódhiszattvájának *fúji-ani* porcelánszobra és egy színes porcelán teatartó szerepeltek. További kínai darabok: egy ming-kori, aranyozott bronz *Budai*-szobor, egy rekeszománc edény két füllel, egy 18. századi szőnyeg⁶² és egy pár 18. századi bársonyterítő

Két kínai, Ming-kori fedeles teatartó és egy váza Donát Sándor régiségkereskedéséből

Egy 18. századi, kínai faragott vöröslakk doboz Delmár Emil gyűjteményéből

Kínai egyszín mázas kerámiák: Ökörvér mázas, kínai vázák, szeladon (Longquan) mázas tálak, vázák, fedeles edények Csetényi József, Wodianer Hugoné, Kármán Aladár, Herz Henrik gyűjteményéből

Kínai kerámia tetődísz figurák: két lovas br. Kornfeld Mór gyűjteményéből és egy pár fönix Herz Henrik gyűjteményéből

18. század elejéről származó, kínai, kék mázas váza-pár és egy tojásdad váza európai fémfoglatatban Weisz Béláné és Csányi Ilona gyűjteményéből

Kínai Cizhou-kerámia edények a Ming-korból a Klasszis Rt. és Sándor Emil régiségkereskedéséből

volt. Herz Henrik gyűjteményében jelentős számban fordultak elő kínai kerámiák, azok a tárgytipusok (a Ming-kor monokróm és kék-fehér porcelánjai), amelyek nagy számban, export árúként kerültek a 15—17. század között a Közel-Keletre. Id. Herz Henrik Egyiptomban vásárolta ezeket a darabokat, hiszen építész-ként hosszú évtizedekig (1880—1914) szolgált Kairóban. A gyűjtemény gyarapításánál különös érdeklődéssel fordult a Ming-kori kínai kerámiák felé: főként a délkinai *Longquan*-műhely borsózöld mázas darabjait — tálak, vázák — vásárolta, de az építészeti kerámiák jellegzetes darabjait is kedvelte. Gyűjteménye összetétele jól rávilágít a Közel-Kelet ízlését tükröző kínai export kerámiákra, amelyek még a 19—20. század fordulóján is jelentős számban fordultak elő Egyiptomban.⁶⁵ A (zöldmázás) *Longquan*-kerámiák népszerűsége Európában a 16. század óta töretlen volt (de főként díszes, aranyozott foglalatban fordultak elő a chinoeserie palotabelsők dísztárgyaiként). A *Longquan*-tárgyak magyarországi gyűjteményekben való gyakori előfordulása (sokszor *ormolu* nélkül) a közel-keleti kötődéssel, a török világhoz fűződő kereskedelmi kapcsolatokkal magyarázható. Számos gyűjtő a szőnyegek mellett e kerámiákat is közel-keleti tárgynak tartotta.⁶⁴

A kiállítás kínai anyagának gyűjtői közül Perlmutter Alfréd a sírkerámiák gyűjtésével tűnt ki. „Kína általában kedvenc gyűjtési iránya volt és komoly, valóban művészi becsü keleti tárgyak gyűjtése terén ő járt legelől. Egy zöldmázás Han-korszakbeli, magtáralakú fedeles edénye,⁶⁵ továbbá egy Tang-korszakbeli nyerges agyag-lova,⁶⁶ a legjobbak a hozánk eljutott hasonló sírleletek közül.” — írta róla Géber Antal magyarországi gyűjtőkről írt kézirat munkájában. Perlmutter két vonatkozásban is irányadó gyűjtői magatartást követett: a kínai szőnyegek gyűjtésével új szint, új, Magyarországon kevésbé ismert kínai tárgycsoportot vont az érdeklődés homlokterébe,⁶⁷ míg a kínai sírkerámiák és a monokróm porcelánok iránti vonzalmával a kínai kerámiatárgyak gyűjtésének új iránya felé terelte a hazai gyűjtők figyelmét.

A gyűjtők másik jellegzetes vonzalma a nagyméretű plasztikákhoz, a buddhista szobrászat emlékeihez való kötődés. Kornfeld Mór,⁶⁸ Delmár Emil⁶⁹ és Hatvany Bertalan gyűjteménye⁷⁰ egyaránt számos kiváló példával szolgált erre, s egyben híven tükrözték Felvinczi Takács Zoltán sokszor emlegetett gondolatát: a buddhizmus Ázsia nagy civilizációit összekötő szerepét.

Régészeti érdeklődés vezérelte Fleissig József gyűjtését. Először az 1929-es *Keleti Művészeti Kiállításon* szerepeltek tárgyai,⁷¹ ahol tíz táblán népvándorláskori leleteket:

Ülő Guanyin bódhiszattva festett fa szobra. Kína, Ming-kor, Kornfeld Mór gyűjteménye

bronz szíjvereteket és szíjvégeket állított ki gyűjteményéből Felvinczi Takács Zoltán. A Nyugat-Magyarországról származó leletanyag Felvinczi Takács Zoltánnak a kínai ordoszi bronzanyag és a népvándorláskori leletek iránti érdeklődése miatt szerepelt, ám Fleissig régészeti tárgyak iránti vonzódása gyűjteménye további darabjaiból is sugárzott.⁷² Számos kínai sírkerámiát vásárolt az 1930-as években, amelyek később a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum kínai anyagát gazdagították.⁷³

Az 1929-es keleti magángyűjtemények anyagát felvonultató kiállítás egyetlen gyűjteményének kialakulása vezethető vissza a 19. század közepéig. Gróf Zichy Rafael (1877—1944) és neje gyűjteményének alapját a nagyapa Zichy Edmund (1811—1894) és az apa, Zichy Jenő (1837—1906) keleti gyűjteménye vetette meg, amelynek anyaga más gyűjteményekkel együtt 1901-től nyilvános múzeumként Budapesten látogatható volt. Az 1901 januárjában megnyílt múzeum volt Magyarország első keleti múzeuma. Zichy Jenő gyűjteményei végrendeletileg Budapest székesfővárosra szálltak, ahonnan a Hopp Múzeum is kapott tárgyakat. Az anyag súlypontját a bronz és kisbronz tárgyak jelentették. Bronz-tükrök, *ge*-alabárdok és különféle formájú bronzpénzek mellett ordoszi veretek és számos

18. századi, kínai szőnyeg Herz Henrik gyűjteményéből

ókori bronz szertartási edény kései másolata volt fellelhető benne. Zichy Rafael és neje 1929-ben kiállított tárgyainak java ismét kínai fémtárgy, valamint kerámia volt. A számos zománcozott, esetleg festett díszítésű tál és tányér az exportra készített kínai kerámiatárgyakból adott ízelítőt. Zichyék gyűjteményéből származott a kiállítás egyik legértékesebb darabja is: a Selyemút menti kizili barlangtemplom falfestményeinek egy 7. századi töredéke (LeCoq professzor ajándéka).⁷⁴

A kiállítás utolsó egységét a kínai festmények és könyvek jelentették. Könyv formátumban kiadott festészeti albumokat és néhány tekerésképet láthatott a közönség Végh Gyula (1870—1951) és neje gyűjteményéből. Végh Gyula, az Iparművészeti Múzeum akkori főigazgatója maga is szívesen festett (tanult a párizsi Julien Académie-n), de a tárgyakat felesége gróf Wimpffen Mária (1868 — 1930) vásárolta Kínában 1903-as utazása során. A képek java a Kínában kevésbé értékelt figurális képek sorába tartozott: női ösposztrét vagy *Zhong Gui-t*, a démonüzőt ábrázolták.

Női ösposztrét, festmény, selyem, Kína, 18. század, Takách Edvárd gyűjteményéből

A Magyar Gyűjtők és Művészetkedvelők Egyesületének hivatalos lapja *A műgyűjtő* több ízben beszámolt a kiállításról, s kísérő cikkekben tárgyalta a keleti művészet egy-egy területét. A lap beharangozó cikkében buzdította olvasóit, hogy minél többen tekintsék meg a tárlatot.⁷⁵ Ugyanebben a számban olvashatták az érdeklődők Felvinczi Takács Zoltán középpázsiai művészetről szóló, az egész kiállításhoz szánt történeti bevezetőjét,⁷⁶ valamint *Kína-gyűjtés, Kína-láz—sárga veszedelem* címmel⁷⁷ a kínai műgyűjtés korabeli helyzetét ismertető cikket Havas László tollából. Szilárd Vilmos⁷⁸ keletázsiai művészeti kiskatét tett közzé az idegen fogalmak és szakkifejezések közötti jobb eligazodás segítésére.⁷⁹ Számos kiállított műtárgy fotója kísérte a lap egyes cikkeit. *A műgyűjtő* további számaiban jelent meg Csányi Károly *Chinoiserie*-ről szóló ismertetése,⁸⁰ valamint Bedő Rudolf *Japán fametszetekről* szóló leírása.⁸¹ A kiállítás bezárása után *Kína tanulságai* címmel Nádai Pál közölt cikket.⁸² Feltehetően Szilárd Vilmos vonta le a *Keleti Művészeti Kiállítás* végső következtetéseit,⁸³ amely rangos anyaga ellenére jóval kevesebb látogatót fogadott mint

rendezői szerették volna. Máig érvényesek akkor leírt szavai: „Magyarország, ha öntudatos volna, Kelet kapuja lehetne... Kelet művészete ma a jövő művészete, melyet ismerni kell mindenkinek, aki együtt akar fejlődni a világgal. Aki nem vett róla eddig tudomást, még mindig jobban teszi, ha megismerkedik vele most...”

Jobb későn, mint soha. A gyűjtők egyesülete is jól tette hát, hogy megrendezte a magántulajdonban levő keleti műtárgyak kiállítását. A jövő igazolni fogja igyekezetét.⁷⁸⁴

JEGYZETEK

1. A tanulmány FAJCSÁK Györgyi: *Keleti tárgyak gyűjtése Magyarországon kitekintéssel Kinára a 19. század elejétől 1945-ig a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteményeinek tükrében*. Ph. D. disszertáció része. A teljes szöveg sajtó alatt. Angolul: FAJCSÁK Györgyi: *Collecting Chinese Art in Hungary from the Early 19th Century to 1945 as Reflected by the Artefacts of the Ferenc Hopp Museum of Eastern Asiatic Arts*, Department of East Asian Studies, Eötvös Loránd University, Budapest, 2007.

2. A keleti műgyűjtés magyarországi kezdeteihez lásd: FAJCSÁK Györgyi: „Kelet tükre A Távolság-Kelet-kép és a magyarországi keleti műgyűjtés néhány vonása a dualizmus korában.” In: *A Buitenzorg-villa lakója. A világotutató, műgyűjtő Hopp Ferenc (1833–1919)*. Szerk.: FAJCSÁK Györgyi—RENNER Zsuzsanna, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest, 2008, 10–27.

3. A történetiség és a múlt felé fordulás első lépéseit a tanárként és műkritikusként egyaránt tevékeny amerikai Ernest Fenollosa (1853–1908) és japán munkatársa, Okakura Kakuzo (1863–1913) működése jelentette. Munkáikban és előadásaikban a japán gyökerekre, a régi japán művészet újrafelfedezésére tettek kísérletet, és Kínát a Japán kultúra és művészet bölcsőjének vallották. (FENOLLOSA: *Epochs of Chinese and Japanese Arts*, 1912 OKAKURA Kakuzo: *The Ideals of the East*, 1903, *The Awakening of Japan*, 1904. Kakuzo munkái németül is napvilágot láttak. A gondolat egyik első hazai megjelenése Rippl-Rónai Józsefnek a Művészház 1911-es keleti kiállításához megjelent katalógusának bevezetőjében olvasható. (*Keleti Kiállítás a Művészházban. Brummer József, Kozma Lajos, Vitéz Miklós és Rippl-Rónai József tárgyai*. Katalógus. Budapest, 1911). A Han- (i. e. 3.–i. sz. 3. sz.) és a Tang-kor (7.–10. század eleje) sirfiguráit a görög terrakotta szobrocskák gyűjtőnéven, *tanagra*-ként emlegették. A katalógus borítóján is egy tang-kori női lovas sirfigurája látható. A borítót és a kiállítás plakátját Rippl-Rónai József tervezte.

4. Judith GREEN: 'A New Orientation of Ideas': Collecting and the Taste for Early Chinese Ceramics in England 1921–36. In: *Collecting Chinese Art: Interpretation and Display. Colloquies on Art and Archaeology in Asia* No. 20 Persival David Foundation of Chinese Art. London, 2000, 43–56.

5. *Ausstellung Ostasiatischer Gerätekunst und Kleinbildneri*. Veranstaltet von Verein der Fremde Asia-tischer Kunst und Kultur in Wien, Österreichischen Museums für Kunst und Industrie, Wien, 1928.

6. *Ausstellung Chinesischer Kunst*. Gesellschaft für Ostasiatische Kunst und Preussischer Akademie der Künste. Berlin, 1929; lásd FAJCSÁK 2004, 100–101.; FELVINCZI TAKÁCS Zoltán, „Kínai művészet Berlinben. Kiállítási jegyzetek.” In: *A műgyűjtő* 1929, 106–109.

7. pl. George Eumorfopoulos főként Bluetts-nél és Yamanakánál szerezte be tárgyait, de Orvar Karbeck (1897–967), Kínában dolgozó svéd mérnök és régész alapította szindikátus is számos tárgyat szerzett be kérésére. GREEN 2000, 51.

8. Németország több városában is működtek jelentős keleti műkereskedők. Pl. Kölnben Lempertz, Münchenben Bernheimer, Böhler, Drey, Meyl. A magyarországi gyűjtők számos tárgya német kereskedőtől származott.

9. Edgar Worch, Otto Burchard egyaránt kiállítottak. Lásd *Ausstellung Chinesischer Kunst*. Gesellschaft für Ostasiatische Kunst and Preussischer Akademie der Künste. Berlin, 1929.

10. Jason STEUBER, „Contexts, Narratives and Canons: The 1935–1936 International Exhibition of Chinese Art.” In: *Arts of Asia*, Vol. 37 (2007) No. 3., 126–130; vö. HATVANY Bertalan: „London 1936 avagy a keleti tárgy és a nyugati ember.” *Szép Szó* 1936/5, 145–150.

11. *The Chinese Exhibition*. A Commemorative Catalogue of the International Exhibition of Chinese Art. Royal Academy of Arts. Faber and Faber. London, 1936 (A katalógus puha kötésben két kötetes formában is megjelent.)

12. 4700 tárgy tartozott eredetileg a Hopp gyűjteménybe. Ebből kb. 1200 volt kínai tárgy, 2000 japán, 300

indiai és délkelet-ázsiai, 1000 egyéb keleti és afrikai tárgy. Az adatokhoz lásd FAJCSÁK Györgyi, BINCSIK Mónika és RENNER Zsuzsanna tanulmányait In: „A Buitenzorg-villa lakója. A világutazó, műgyűjtő Hopp Ferenc (1833—1919).” Szerk.: FAJCSÁK Györgyi—RENNER Zsuzsanna. *Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum*, Budapest, 2008. II. rész, 98—115, 116—135, 136—146.

13. A Szépművészeti Múzeum Évkönyvei 1919—20, 85.

14. FELVINCZI TAKÁCS 1914, 68—89.

15. FELVINCZI TAKÁCS Zoltán: „A húszéves Hopp Ferenc Múzeumból.” *Magyar Iparművészet*, 1939. XLII. 3., 42.

16. A német magángyűjtemények közül kiemelkedett Max von Brandt (1835—1920) német diplomata gyűjteménye, amely a berlini Néprajzi Múzeum és az 1873-ban alapított berlini Iparművészeti Múzeum kínai gyűjteményének is alapja lett. Egy másik jeles gyűjtemény, Ernst August Voretzsch (1868—1965) diplomata gyűjteményének súlypontját a korai kínai bronztárgyak jelentették. A tárgyak gyűjtésében meghatározó mintát jelentett számára a kínai császári bronzgyűjtemény tanulmányozása.

17. A német Turfán-expedíciók Albert Grünwedel és LeCoq vezetésével négy szakaszban (1902—1914 között) jelentős anyagot gyűjtöttek a turkesztáni oázisvárosokban (Kizil, Chotscho, Bezeklik stb.)

18. FELVINCZI TAKÁCS kézirat, 56.

19. Georg Eumorfopoulos (1863—1939) görög származású műgyűjtő. A londoni Oriental Ceramic Society egyik alapító tagja. Műgyűjteménye a világ egyik legnagyobb és legrangosabb kínai gyűjteményének számított. Anyagát a British Museum és a Victoria and Albert Museum vásárolta meg.

20. FELVINCZI TAKÁCS kézirat, 59.

21. A turáni név (Max Müller elmélete alapján) nyelvészeti elnevezésként vált először ismertté (1861). Müller turáni néven foglalta össze Európa és Ázsia minden olyan nyelvét, amely sem indoeurópainak, sem séminek nem bizonyult. Földrajzi terminusként a Kaspi-tótól a Pamírig terjedő területet értették alatta, míg a nyelvészek az ural-altaji népek összefoglaló neveként használták.

22. KINCSES NAGY Éva: „A turáni gondolat.” In: *Östörténet és nemzettudat 1919—1931 Magyar Östörténeti Könyvtár 1. József Attila Tudományegyetem Magyar Östörténeti Kutatócsoportjának kiadványai*. Szerk.: KINCSES NAGY Éva, Szeged, 1991, 42.

23. TELEKI Pál: Bevezető. *Turán I.* 1913, 1—3.

24. TELEKI Pál: *Atlasz a japáni szigetek cartographiájának történetéhez*. Kilián, Budapest, 1909; CHOLNOKY Jenő: *A sárkányok országából*. Köves és Boros Könyvkiadóhivatala, Veszprém, 1900; FELVINCZI TAKÁCS: „Kölcsönhatások a távol-kelet művészetében.” *Turán* 1913/ 3, 170—177.

25. A kérdés átfogóbb tárgyalását lásd FARKAS Ildikó, „A turanizmus”. In: *Magyar Tudomány* 1993—97, 860—869; VAMOS Péter: *Magyar jezsuita misszió Kinában*. Körösi Csoma Kiskönyvtár 26. Akadémia Kiadó, Budapest, 2003, 59—62.

26. Cholnoky Jenő pályájának kezdetén járt Kinában, de élete végéig meghatározó maradt az egyszemélyes expedíció élménye. Nagy összegző munkái közül a *Föld és élete* sorozat *Ázsia* kötetében (1936) írta meg részletes *Kína földrajzát*. Ázsia geográfiájának tanulmányozásában érzelmi kötődése is lelkesítette: Körösi Csomát vallotta példaképének. Lásd CHOLNOKY Jenő: *Körösi Csoma Sándor*. Atheneum, Budapest, 1940.

27. Ligeti Lajos filológiai kutatásai kiemelt jelentőségű kérdésének az ázsiai hunok kutatását, a kínai források más ázsiai (nomád) népekre vonatkozó adatainak vizsgálatát tekintette. Cáfolta Attila hunjainak Kína szomszédságából való eredeztetését és a xiongnukkal való összekapcsolását. (LIGETI Lajos: „Attila hunjainak eredete.” In: *Attila és hunjai*, 1940, 11—30 LIGETI Lajos, „Az ázsiai hunok.” In: *Attila és hunjai*, 1940, 31—60. A téma kétségkívül magyar vonatkozása okán lett Ligeti Lajos, majd tanítványainak, a Ligeti-féle filológiai iskola egyik meghatározó kutatási terepe.

28. FELVINCZI TAKÁCS Zoltán: „A sinologia kérdése nálunk.” *Turán* 1921, 7—10.

29. FELVINCZI TAKÁCS Zoltán: „Zu den Grundformen der chinesischen Kunst.” *Jahrbuch der Asiatischen Kunst*, 1924, 191—196; „Chinesisch-Hunnische Kunstformen.” *Bulletin de L'Institut Archéologique Bulgare* III. 1925. Sofia, 194—229.

30. FELVINCZI TAKÁCS Zoltán: „Indiai és kínai buddhista művészeti kapcsolatok.” In: *Lyka Károly Emlékkönyv*. Szerk.: PETROVICS Elek. Új Idők Irodalmi Intézet, Budapest, 1944, 291—297.

31. FELVINCZI TAKÁCS Zoltán: „Albert von Le Coqs Turfanfunde und der Grosse Stil der chinesischen Malerei.” In: *Artibus Asiae*. Vol. VII. 1937, 158—177.

32. A teljesség igénye nélkül: FELVINCZI TAKÁCS Zoltán, „Chinesische Kunst bei den Hunnen.”

Ostasiatische Zeitschrift 1916. 174—188; „Kínai-hun kapcsolatok. Újabb adalékok.” *Archaeológiai Értesítő* 1927, 146—155, „From Northern China to the Danube.” *Ostasiatische Zeitschrift*, Neue Folge VI. 1930. 6. Heft, 278—280; *Hopp Ferenc emlékkiállítás*. 1933. „Nagy Ázsia művészete.” *Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum*, Budapest, 1933.

33. CSÁNYI—FELVINCZI TAKÁCS 1929. *Előszó*.

34. Az Egyesület elődjének a Magyar Szőnyegkedvelők Egyesülete tekinthető. *A műgyűjtő* 1928 II. évf. 2.

35. CSÁNYI—FELVINCZI TAKÁCS 1929.

36. 1928-ban rendeztek keleti művészeti kiállítást Bécsben, amelyre a Hopp Ferenc Múzeum hetven tárgyat kölcsönzött. „Jobb későn mint soha.” *A műgyűjtő* 1929, 167.

37. 1929-ben rendezte meg a Gesellschaft für Ostasiatische Kunst Berlinben azt a keleti művészeti kiállítást, amely 40.000 látogatót vonzott. A kiállítók között londoni, amerikai, holland és belga gyűjtők is voltak. FELVINCZI TAKÁCS Zoltán, „Kínai művészet Berlinben.” *A műgyűjtő* 1929, 106—109.

38. CSÁNYI 1924.

39. *A gyűjtő* 1912, 1—2, 141—218; FELVINCZI TAKÁCS Zoltán, „Keletázsia kisplasztikája.” *A gyűjtő* 1912, 1—2, 133—135.

40. FELVINCZI TAKÁCS 1914.

41. FELVINCZI TAKÁCS kézirat.

42. Felvinczi Takács Zoltán már a Szépművészeti Múzeum őreként kapcsolatba került számos keleti gyűjtővel. Kínai anyagokról kisebb jegyzéket vezetett. Az 1915-re datált füzet Nemes Marcell keleti tárgyainak felsorolásával kezdődik. Lásd Hopp Múzeum Adattár, A 1386/6 Ű.

43. Főként kézikönyvekben megjelent keleti művészeti vonatkozású írásai jutottak el a szélesebb közönséghez. 1926-ban munkatársa volt a *Művészeti Lexikomak*; Ugyancsak 1926-ban jelent meg BARAT Béla—ÉBER László—FELVINCZI TAKÁCS Zoltán: *A művészet története*. Világirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1926. A *Kelet művészetének* fejezetét Felvinczi Takács Zoltán írta.

44. A kiállításon a kor magángyűjtői közül mindenki jelen volt kisebb-nagyobb tárgye gyűjtéssel. A gyűjtők biográfiáját és az egyes gyűjtemények kiállított tárgyait lásd: FAJCSÁK sajtó alatt, Függelék B.

45. A magángyűjtőktől átvett tárgyak begyűjtő iveri. Lásd Iparművészeti Múzeum Adattár 1929/Keleti Művészeti Kiállítás/begyűjtő iveri.

46. A szőnyeganyagból hiányzott Kis-Ázsia, Kaukázus és Perzsia anyaga, amelyet 1924-ben láthatott a közönség ugyancsak az Iparművészeti Múzeumban. (CSÁNYI 1924.)

47. Hírlapíró, lapkiadó, közgazdász (1875—1950-es évek eleje?)

48. Üzletember (1876—1959), a Dunai Hajózási és Kotróvállalat tulajdonosa. 1898 körül ázsiai utazást tett, s ekkor vásárolta első keleti tárgyait.

49. Jogász, szabadalmi bíró (1867—1929).

50. Bankár, (1869—1934).

51. Nagyiparos, bankár, politikus (1882—1967).

52. Orientalista, publicista, fordító (1900—1980). Gyűjtésének és gyűjteményének bemutatását lásd FAJCSÁK 2004, 7—23.

53. Az egyik régiségkereskedő és gyűjtő, Szilárd Vilmos szerkesztette *A műgyűjtő* című lapot, amelyben keleti témájú cikkek is rendszeresen szerepeltek. 1931-től a lap német nyelvű résszel is jelentkezett.

54. GENTHON István, „Műgyűjtés és műkereskedelem. Mai válságuk okai.” *Magyar Szemle* 1931. 51. szám, nov., 235—242.

55. CSÁNYI Károly: *A budapesti amateur gyűjtemények kiállításának lajstroma*. Országos Magyar Iparművészeti Múzeum, Budapest, 1907 (két kiadás), 283—290.

56. CSÁNYI—FELVINCZI TAKÁCS 1929, Katalógus/Nos, 364, 366, 369, 370, 374, 375, 383, 421, 424, 425, 426, 437, 438, 471, 472, 473.

57. CSÁNYI—FELVINCZI TAKÁCS 1929, Katalógus/Nos, 364, 366, 369, 370, 374, 375, 383.

58. CSÁNYI—FELVINCZI TAKÁCS 1929, Katalógus/ No, 424; XIX. képtábla.

59. Az édesapa, id. Herz Henrik (1856—1919) építész. Egyiptomban vásárolhatta keleti (kínai) gyűjteményének tárgyait, amelyet halála után fia, ifj Herz Henrik is gyarapított. A Herz-gyűjtemény kínai tárgyai minden bizonnyal a Közel-Keletről származnak, Herz Henrik ott vásárolta őket.

60. CSÁNYI—FELVINCZI TAKÁCS 1929, 349. Ma e tárgyak a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum

gyűjteményében található (lt. szk.: 98.12.1—2.), de tárgyak nem közvetlenül a Herz-gyűjteményből kerültek a Múzeumba, vásárlás révén, 1998-ban lettek közgyűjteményi darabok. A tárgyak 1950-ben kerültek először múzeumi letétbe, de már akkor sem voltak Herz tulajdonában. Lásd Hopp Múzeum Irattár: 9/1950; L.116/1966

61. CSÁNYI—FELVINCZI TAKÁCS 1929., Katalógus/ Nos, 373, 376, 377, 378.

62. CSÁNYI—FELVINCZI TAKÁCS 1929., Katalógus/ No. 889. Ma a Hopp Múzeum gyűjteményében: lt.: 6530.

63. Érdekes összevetést kínál Máriássy Zoltán gyűjteménye. A 20. század második negyedében diplomataként Ankarában hosszabb időt szolgáló Máriássy anyagában is jelentős mennyiségű kínai, Longquan-műhelyben készült kerámia volt. Lásd GERELYES Ibolya—KOVÁCS Orsolya, *Egy ismeretlen orientalista. Zsolnay Miklós keleti kerámiagyűjteménye*. Pécs, Budapest, 1999, (a Fusati leletekre vonatkozó leírás).

64. Máriássy Zoltán gyűjteményéről lásd MRAVÍK, László; *Sacco di Budapest*. Hungarian National Gallery for the Joint Restitution Committee at the Hungarian Ministry of Culture and Education. Budapest, 1998, 372/b kép. (A tárgyak meghatározása téves!)

65. GÉBER Antal *Magyar gyűjtők*. I—II. kézirat, Magyar Nemzeti Galéria Adattár 23408/1993; Szépművészeti Múzeum (15331/1—2; 30660/1997) II/221—222; A tárgyat lásd CSÁNYI—FELVINCZI TAKÁCS 1929., Katalógus No, 318.

66. CSÁNYI—FELVINCZI TAKÁCS 1929., Katalógus/ No, 323.

67. A szőnyeggyűjtés nagyon népszerű volt Magyarországon, széles gyűjtői érdeklődésnek örvendett. Kínai darabok azonban ritkán szerepeltek a magyar gyűjtők anyagában. Az Iparművészeti Múzeum 1924-es kiállítására Perlmutter Alfréd két kínai szőnyeget kölcsönzött. CSÁNYI 1924.

68. FAJCSÁK, sajtó alatt.

69. U. o.

70. FAJCSÁK 2004: 7—23.

71. CSÁNYI—FELVINCZI TAKÁCS 1929., Katalógus/ No, 680.

72. Fleissig József régi ismeretség fűzte Felvinczi Takács Zoltánhoz. Ennek több nyomát is megtaláljuk Felvinczi Takács cikkeiben.

73. Valamennyi tárgya publikált. FAJCSÁK Györgyi: *Fehér arany, mohamedánkéék és hamvas őszibarack. Korai kínai kerámiák a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteményében*. I. kötet. DVD-Rom, Budapest, 2007. III/1. fejezet.

74. A másik két kizili töredék gr. Teleki Pál, Magyarország miniszterelnökének és Felvinczi Takács Zoltánnak a tulajdonában volt. Teleki és Felvinczi Takács egyaránt az erdélyi Nagysomkútról származott, s egész életükben szoros barátság fűzte őket egymáshoz.

75. *A műgyűjtő*, 1929, III. évf. 1. sz., 1.

76. *A műgyűjtő*, 1929, III. évf. 1. sz., 2—4.

77. *A műgyűjtő*, 1929, III. évf. 1. sz., 5—8.

78. *A műgyűjtő* című lap szerkesztője és kiadója, Szilárd Vilmos régiségkereskedőként és gyűjtőként maga is kiállította tárgyait az 1929-es kiállításon. Gyűjtői érzékenységét a korai kínai kerámiák iránti szeretet jellemezte. Egy monokróm mázas kínai tálat és egy bronz Laozi szobrot állított ki. A Hopp Ferenc Múzeum kínai gyűjteménye azonban számos korai kerámiát őriz Szilárd Vilmos egykori üzletéből. FAJCSÁK, sajtó alatt.

79. *A műgyűjtő*, 1929, III. évf. 1. sz., 14—15.

80. *A műgyűjtő*, 1929, III. évf. 6—7. sz., 172—173.

81. *A műgyűjtő*, 1929, III. évf. 6—7. sz., 174—175.

82. *A műgyűjtő*, 1929, III. évf. 6—7. sz., 165—166.

83. *A műgyűjtő*, 1929, III. évf. 6—7. sz., 167—171.

84. *A műgyűjtő*, 1929, III. évf. 6—7. sz., 167.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

CSÁNYI—FELVINCZI 1929=CSÁNYI Károly—FELVINCZI TAKÁCS Zoltán, *Keleti művészeti kiállítás. Ausstellung Orientalischer Kunst*. Magyar Gyűjtők és Művészetkedvelők Egyesülete, Budapest, 1929.

CSÁNYI 1924=CSÁNYI Károly: *Régi keleti szőnyegkiállítás*. Magyar Szőnyegkedvelők Egyesülete, Budapest, 1924.

FAJCSÁK sajtó alatt=FAJCSÁK Györgyi: *Keleti műgyűjtés Magyarországon a 19. század elejétől 1945-ig*. (Sajtó alatt.)

FAJCSÁK 2004=FAJCSÁK, Györgyi: „Bertalan Hatvany, an Unknown Connoisseur of Oriental Art.” *Ars Decorativa*. Yearbook of Museum of Applied Art and Ferenc Hopp Museum of Eastern Asiatic Arts 22. Budapest 2004, 7–23.

FELVINCZI TAKÁCS 1914=FELVINCZI TAKÁCS Zoltán: „Hopp Ferenc gyűjteménye.” *Magyar Iparművészet*, XXVII. (1914)

FELVINCZI TAKÁCS KÉZIRAT=FELVINCZI TAKÁCS Zoltán kézirata a Hopp Ferenc Múzeum történetéről. Hopp Ferenc Múzeum Adattár A3407, 56

Attila és hunjai, 1940=*Attila és hunjai*. Szerk.: NÉMETH Gyula. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1940

GYÖRGYI FAJCSÁK

1929. EXHIBITION OF ORIENTAL ART

SUMMARY

In 1929, the Association of Hungarian Collectors and Connoisseurs arranged an exhibition of Oriental art in the Museum of Applied Arts. The exhibition displayed items selected from private collections and represented the art of Turkey, Persia, India, Tibet, Siam, China, Japan and related territories. The exhibition displayed 908 items of 69 Hungarian private collectors and antique shops. The material was selected and an illustrated catalogue was compiled by the art historians Károly Csányi and Zoltán Felvinczi Takács. The Budapest exhibition of Oriental art formed an organic part of the series of international Oriental exhibitions; similar exhibitions of private collectors' Oriental artefacts were staged in Vienna and Berlin.

The exhibition units represented the art of a given region in chronological order and on the basis of crafts. The Chinese material constituted the largest group of objects (570 items), which exemplified the key role of Chinese art in the history of Far-Eastern art. The exhibited material shed light on the significant amount of Chinese items in Hungarian art treasure. Basically, ceramics, works of Buddhist plastic art, some bronze vessels and paintings were displayed.

The majority (40 percent) of the exhibited Chinese material was constituted by ceramics (Han and Tang archaeological ceramics, Ming and Qing ceramic roof ornaments, and Song, Ming and Qing monochrome glazed artefacts). Alfréd Perlmutter was a renowned connoisseur of funeral ceramics. Mór Lipót Herzog, Ferdinánd Baumgarten, Bertalan Hatvany and Emil Sándor also exhibited a significant number of funeral ceramics. As for collectors of ceramic roof ornaments, Mór Kornfeld is to be mentioned. The works of Buddhist plastic art in the possession of Bertalan Hatvany, Emil Sándor and Mrs Dáni were also remarkable.

Three fragments of cave-temples from Kizil, donated by professor LeCoq, were exhibited by Zoltán Felvinczi Takács, Pál Teleki and Mrs Zichy. Early Chinese ceramic art was represented by Han and Tang funeral ceramics and Ming monochrome ceramics. Henrik Herz's Longquan bowls and Géza Aladár Kármán's Longquan ceramics were also worthy of attention. Another major group of ceramics was that of monochrome (cobalt blue, cerulean, turquoise, ox's blood) ceramics from the Jingdezhen imperial manufacture. Some of them were put in metal frames in Europe (e.g. a clock with two fo lions); others were decorated with gold painting (e.g. items from Géza Aladár Kármán's and József Csetényi's collections). A small number of Ordos bronze finds from Zoltán Felvinczi Takács's collection were also displayed.

Most of the exhibited collections were not old; the beginning of their evolution dates back to the turn of the 19-20th centuries. Characteristically, there were architects (Géza Aladár Kármán, Henrik Herz) among the exhibitors; they displayed ceramics. A significant group involved representatives of the upper middle class in Budapest (Mór Lipót Herzog, Mór Kornfeld, Bertalan Hatvany etc.) and of the middle class (József Csetényi, Emil Delmár, Alfréd Perlmutter etc.). Antique dealers were also present in large numbers (Sándor Donáth, Klasszis Corporation, Emil Sándor, Vilmos Szilárd etc.).

Rarely did collectors of Oriental art purchase exclusively Oriental artefacts; however, special groups of objects did appear in numerous collections (e.g. funeral ceramics, works of Buddhist plastic art). Popular groups of artefacts were Han and Tang funeral ceramics, ceramic roof ornaments and works of Buddhist plastic art.

TÖREDÉKEK EGY BUDAI POLGÁRI VILLA ÉLETÉBŐL.

ZRUMECZKY DEZSŐ PÁFRÁNY UTCAI VILLÁJA

„A Pasaréti-úton kifelémenet, elérünk a Páfrány-utcába, ebből a Keselyű utcába, Szalmonka útra, majd a Kondor utcába, amelynek vidékén egy gyönyörű völgykatlan terül el vadregényes erdőséggel körülvéve. Gyéren beépített vidék ez, távol minden zajtól. Egy pár lépés fáradtsággal sűrű lombosított erdőbe jutunk, ahol a kultúrát már csak egy-egy útjelző tábla hirdeti. Bárcsak sokan keresnek fel ez úttalan utakat, amelyek hirdetik a csendet, a békés harmóniát, a természet igaz, tiszta életét.” – így írta le Csákányi Lajos¹ Húvösvölgy tájvédelmi körzetének lábánál elterülő utcákat 1935-ben. Bár a Húvösvölgyben, az Ördögárok mentén elhelyezkedő Lipótmező illetve Nyék városrészek beépítettsége jelentősen megnőtt az elmúlt hatvan évben, még ma is zöldterületeiről, békés környezetéről híres, ahol nyugalmas otthonra lelhetnek a városi emberek. Még inkább így volt ez a 19. században, amikor először a nemesi nyaralók, majd polgári villák épültek a környéken.

Jól szemlélteti az elmúlt évszázad nemesi és polgári életmódját, építkezési szokásait s egyben e világ 20. század közepi hanyatlását is a húvösvölgyi Páfrány utca 9. szám alatti villa története.² A villa építéstörténete a Budapest Fővárosi Levéltárban (BFL) fennmaradt tervrajzok és a Mészáros család leszármazottainak birtokában lévő korabeli fényképek alapján rekonstruálható. Különös figyelmet érdemel Zrumeczky Dezső átalakítási terve is.

A VILLA ÉPÍTÉSÉNEK ELŐZMÉNYEI

A budai hegyvidék a 19. század folyamán, mint kedvelt kirándulóhely vált egyre népszerűbbé, így elsőként vendégfogadók épültek az erdős területeken. Az Ördögárok mentén egyetlen fogadóról tudunk, az 1820 táján épült Páfrány utca 17/b alatti lipótmezei vendéglőről.³ A 19. században a nemesség életviteléhez igazodó nyaralók állandó lakhelyeiknél szerényebb méretűek voltak, kisebb személyzettel működtek és csak a nyári hónapokban szolgált ideiglenes kikapcsolódási helyül. A rendelkezésre álló térképek tanúsága szerint 1850 körül sem volt még állandó ház a környéken.⁴ A század végén, a 20. század elején, amikor az úthálózat fejlődésével Buda Vizivároson kívüli területei is elérhető közelségbe kerültek, vált egyre erősödő tendenciává a polgárság Budára költözése. A pesti villák helyett, a polgárok immár a budai külterületek csendes vidékén kerestek menedéket. Húvösvölgyben a 19. század végén először Lipótmezőn, a Hidegkúti